

УДК 343.2.01

DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i86.2406>*І. Р. Данільченко*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ІНТЕРЕСІВ СІМ'Ї У КРАЇНАХ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

На сучасному етапі розвитку науки кримінального права порівняльне правознавство необхідно для деякої уніфікації права закордонних країн. Така уніфікація зумовлена, по-перше, процесом євроінтеграції України, по-друге, існуванням різних міжнародних організацій, які вивчають і використовують правові норми й інститути кримінального права різних держав.

У ХХІ ст. злочинність у світі не тільки не зменшилася, але виявляє тенденцію до зростання, причому тією чи іншою мірою в усіх країнах. Як слушно зазначає М.Г. Маліков, злочинність – це не класова, не ідеологічна і не політична, а загальнолюдська проблема [1, с. 97]. Отже, усі країни повинні, незважаючи на наявні відмінності, мати кримінальне законодавство, адекватне сучасним кримінологічним реаліям.

Водночас кримінальна право кожної країни має свої особливості, які зумовлені сутністю і формою держави, його національно-історичною специфікою, рівнем культури, релігійним світоглядом тощо. М.В. Чугунова відзначала: «Ми не можемо відгородитися від людей, які живуть в інших державах, інших частинах земної кулі. Необхідна міжнародна взаємодія або, у всякому разі, просте співіснування вимагає, щоб ми відкрили наші вікна і подивилися на закордонне право» [2, с. 5]. Справді, порівняльний метод вивчення, кримінального права також, дозволяє глибше зрозуміти і виявити особливості сучасного українського права. Звертаючись до правового досвіду інших країн, ми можемо визначити, яке місце посідає українське кримінальне право серед правових систем сучасності, у чому виражається його специфіка.

Розгляд злочинів, які зазіхають на права дитини, суто за законодавством України буде неповним. Як слушно зазначив французький учений М. Ансель, вивчення іноземного досвіду «відкриває перед юристом нові горизонти, дозволяє йому краще пізнати право своєї країни, бо специфічні риси цього права особливо чітко виявляються в порівнянні з іншими системами. Порівняння здатне озброїти юриста ідеями й аргументами, які не можна отримати навіть за дуже доброго знання тільки власного права» [4, с. 38]. Тому вважаємо за необхідне провести оглядово-порівняльний аналіз закордонних норм щодо даної групи злочинів.

Ступінь наукової розробленості теми. Значний внесок у розробку теоретичних аспектів проблеми кримінально-правової охорони сімейних відносин зробили М.М. Бабаєв, Л.С. Белогріц-Котляревський, Н.І. Ветров, А.Н. Ігнатов, Ю.А. Красиков, А.В. Лохвицький, В.Б. Малінін, А.В. Наумов, В.В. Палій, Ю.Є. Пудовочкін, П.Н. Путілов, А.І. Рагог, С.В. Скларов, Н.С. Таганцев, А.Н. Трайнін, Ю.В. Ускова, А.І. Чуча й інші.

На думку І.К. Дзущева, «охорона сім'ї кримінально-правовими засобами в різних країнах варіюється в залежності від соціального устрою і юридичних традицій суспільства, але в тому чи іншому вигляді така охорона присутня в законодавстві всіх розвинених країн» [5, с. 19].

Основним об'єктом вивчення в рамках даної статті є інститут сім'ї та його охорона кримінально-правовими засобами в закордонному законодавстві, де сім'я – це насамперед соціальний інститут, особливості побудови і функціонування якого багато в чому визначаються історичними, релігійними й іншими соціокультурними чинниками. Уважаємо, що під час вибору держав для проведення порівняльного аналізу їхнього законодавства з українським варто зробити акцент на типах їхніх правових сімей.

Предметом дослідження є аналіз кримінально-правової охорони інтересів неповнолітніх дітей у закордонних країнах, що дозволяє більш наочно побачити наявні пріоритети в іноземному законодавстві порівняно з українським в охороні неповнолітніх дітей або інтересів сім'ї як самостійних видових об'єктів охорони.

У Кримінальному кодексі (далі – КК) Франції захисту сім'ї і прав неповнолітніх присвячена гл. VII [6]. Зазначена глава включає сім розділів. Розд. 1 «Про залишення неповнолітньої особи» встановлює кримінальну відповідальність за залишення неповнолітньої особи віком до 15 років у бідь-якому місці, за винятком випадків, коли обставини залишення дозволяли гарантувати її здоров'я і безпеку. Розд. 2 «Про залишення сім'ї» регламентує відповідальність за невиконання судових рішень і угод сторін щодо сплати різного роду грошових сум на користь неповнолітніх дітей або інших членів сім'ї, належних через будь-які із сімейних обов'язків. Розд. 2а «Порушення наказів у сімейних справах у випадках насильства» передбачає кримінальну відповідальність за недотримання обов'язків і заборон, накладених судом із захисною метою. Розд. 3 «Про зазіханнях на здійснення батьківських прав» містить такі злочини, як незаконну відмову передати неповнолітню дитину особі, яка має право цього вимагати (ст. ст. 227–5); неповідомлення особою, з якою за судовим рішенням або угодою проживають діти, інформації про зміну місця проживання протягом одного місяця, іншій особі, яка має право на відвідування або право на спілкування з дітьми (ст. 227–6); відібрання, учинене будь-яким законним, прийомним або природним родичем за висхідною лінією, неповнолітньої дитини в тих, хто здійснює щодо неї батьківські права, або в кого вона постійно проживає, або кому вона була довірена (ст. 227–7), а також інші злочини. Розд. 4 «Про зазіханнях на відносини батьків та дітей» регламентує кримінальну відповідальність за підбурювання з метою отримання прибутку або подарунка, обіцянки, погрози або зловживання службовим становищем, батьків або одного з них відмовитися від дитини, яка народилася або яка має народитися (ст. 227–12), а також за умисну підміну, симуляцію пологів фіктивної матір'ю або приховування факту пологів біологічною матір'ю, що спричинило порушення цивільного стану дитини. Розд. 5 «Про спричинення небезпеки для неповнолітніх осіб» містить такі види злочинів, як: позбавлення неповнолітнього їжі або піклування, що становить небезпеку для його здоров'я, учинене природним, законним чи прийомним родичем або іншою особою, що здійснює щодо неповнолітнього

батьківські права або має законні права щодо неповнолітнього, який не досяг п'ятнадцяти років (ст. 227–15); підбурювання неповнолітнього до незаконного вживання наркотиків (ст. 227–18); підбурювання неповнолітнього до систематичного і надмірного вживання алкогольних напоїв (ст. 227–19); підбурювання неповнолітнього до систематичного вчинення злочинів або проступків (ст. 227–21) тощо [7, с. 16]. Розд. 6 та 7 КК Франції, присвячені санкцій за дані групи злочинів, передбачають більш тривалі терміни позбавлення волі за вчинення аналізованих злочинів [8, с. 79].

Крім того, у КК Франції як покарання поряд із позбавленням волі поширене застосування великих грошових штрафів. Так, наприклад, за вчинення злочину, передбаченого ст. 227–1 КК Франції, – залишення неповнолітнього віком до п'ятнадцяти років у бідь-якому місці, за винятком випадків, коли обставини залишення дозволяли гарантувати його здоров'я і безпеку, – передбачено покарання у вигляді семи років тюремного ув'язнення і штрафу в розмірі 100 000 євро. Крім даних видів покарань, за вчинення злочинів проти неповнолітніх і сім'ї можуть застосовуватися такі види додаткових покарань, як: тимчасове позбавлення політичних, громадянських і сімейних прав; позбавлення або анулювання водійських прав; заборона залишати територію республіки на строк не більше п'яти років; конфіскація речі, яка була призначена або служила знаряддям скоєння злочину, або речі, яка отримана внаслідок злочинного діяння; заборона безстроково або строком не більше десяти років здійснювати професійну або на громадських засадах діяльність, яка передбачає систематичний контакт із неповнолітніми особами [6].

Вельми цікавим у плані кримінально-правової охорони інтересів сім'ї є Кримінальний кодекс Німеччини. У КК Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) питанням захисту сім'ї і неповнолітніх присвячений розд. XII «Злочинні діяння проти цивільного стану, шлюбу і сім'ї» [9]. У даному розділі міститься всього п'ять складів злочинів: повідомлення неправдивих відомостей про цивільний стан (§ 169 КК ФРН); порушення обов'язку утримання (§ 170 КК ФРН); порушення обов'язку піклування та виховання (§ 171 КК ФРН); двошлюбність (§ 172 КК ФРН); співжиття між родичами (§ 173 КК ФРН). Покарання за вчинення зазначених злочинів залежно від скоєного діяння варіюється від грошового штрафу до позбавлення волі на строк до п'яти років. Норми, пов'язані з їх кримінально-правовою охороною, містяться і в інших розділах КК ФРН. У § 225 розд. XVII «Злочини проти фізичної недоторканності» КК ФРН встановлена відповідальність за катування опікуваних осіб, де до опікуваної належить особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку, або особа, беззахисна внаслідок хвороби або фізичної вади, за вчинення зазначеного діяння встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до десяти років. У розд. XVIII «Злочини проти особистої свободи» міститься § 237, що передбачає кримінальну відповідальність за примус особи, шляхом застосування сили або загрози завдання шкоди, до укладення шлюбу. У розд. XIX «Крадіжка і розкрадання» § 247 передбачена кримінальна відповідальність за крадіжку з будинку або сім'ї. Кримінальне законодавство Німеччини забезпечує різнобічну кримінально-правову охорону інституту сім'ї [9].

На думку деяких учених, Кримінальний кодекс Іспанії найбільш послідовно і всебічно забезпечує охорону інтересів сім'ї [10, с. 35]. Справді, порівняно з вітчизняним кримінальним законом КК Іспанії охороняє ширший спектр сімейних відносин. Відповідальність за посягання на інститут сім'ї встановлена в нормах, що містяться в розд. XII КК Іспанії «Злочини проти сімейних відносин» (складається із трьох розділів) і входять до їхнього складу статей. Кожна глава спрямована на охорону окремої групи однорідних суспільних відносин [11].

Так, у ст. 220 КК Іспанії йдеться про незаконне усиновлення, приховування або видачу третій особі дитини з метою зміни її походження, навмисної підміни однієї дитини іншою, а також про підміну однієї дитини іншою в медичних або соціально-медичних установах, що сталася внаслідок грубої необережності осіб, відповідальних за охорону дітей. Інша норма – ст. 222 КК Іспанії – передбачає кримінальну відповідальність за продаж дітей, де суб'єктами злочинів можуть виступати як самі батьки, так і органи опіки й інші установи, де проживають діти, їх посадові особи, а також посередники, які беруть участь у такому продажі дітей за кордон. У розд. III КК Іспанії визначено злочини проти сімейних прав і обов'язків, які, у свою чергу, згруповані у три розділи: розд. 1 – невиконання обов'язків з охорони дитини та спонукання її до залишення житла; розд. 2 – викрадення; розд. 3 – залишення сім'ї, дітей або інвалідів, які потребують особливого захисту. За найменуваннями розділів можна зробити висновок про злочини, які в них зазначені.

Отже, можна зробити висновок, що іспанське кримінальне законодавство забезпечує належну кримінально-правову охорону інтересів інституту сім'ї загалом. Основним видом покарання, що застосовується за вчинення злочинів проти сімейних відносин, виступає позбавлення волі, розмір якого залежно від учиненого діяння варіюється в межах від 6 місяців до 5 років. Крім того, поряд із позбавленням волі батьки або усиновителі можуть бути позбавлені батьківських прав або прав на опіку або піклування. Якщо ж такі правопорушення скоєні вчителями, медичними працівниками або іншими посадовими особами під час виконання ними своїх професійних обов'язків, вони позбавляються права займатися даною діяльністю на строк до 10 років.

У розд. VI «Злочини і проступки проти сім'ї» КК Швейцарії міститься ст. 220, згідно з якою той, «хто відбирає неповнолітнього в особи, яка має батьківську або опікунську владу, або відмовляється повернути неповнолітнього, карається за скаргою тюремним ув'язненням або штрафом» [12].

Аналіз норм кримінального законодавства Іспанії, Франції, Німеччини та Швейцарії дозволяє зробити висновок про те, що європейські законодавці приділяють підвищену увагу кримінально-правовій охороні морального і фізичного розвитку неповнолітніх у порівнянні із КК України. На відміну від норм вітчизняного законодавства, встановлення кримінальної відповідальності за вчинення зазначених діянь в європейському кримінальному законодавстві не обмежується такою ознакою, як жорстоке поводження. Подібні склади є у кримінальному законодавстві Німеччини і Франції. Вітчизняний законодавець також не приділяє належної уваги кримінально-правовій охороні шлюбу, тоді як у розглянутих вище кримінальних кодексах Німеччини й Іспанії встановлено кримінальну

відповідальність за взяття шлюбу за наявності офіційного шлюбу (двошлюбність), за організацію недійсної шлюбної церемонії з метою нашкодити іншій особі, що бере шлюб, за повідомлення неправдивих відомостей про цивільний стан. У кримінальних кодексах розглянутих країн, за винятком КК Іспанії, не встановлюється відповідальність за підміну дитини, що зумовлено не відсутністю небезпеки даного діяння, а дуже рідкісними фактами таких порушень у кримінальній практиці закордонних країн. На думку В.О. Тулякова, українському законодавцю необхідно виділення у кримінальному законодавстві розділу, присвяченого злочинам проти особи, сім'ї, суспільства та держави [3, с. 218].

Література

1. Маликов М.Г. Проблемы преступности в семье. *Следователь*. 2006. № 5. С. 51–52
2. Чугунова М.В. Сравнительно-правовой анализ уголовной охраны интересов семьи и несовершеннолетних в законодательстве зарубежных стран. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 35. С. 73–75.
3. Туляков В.О. Профилактика насилия в семье: проблемы и перспективы. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 18. С. 764–769.
4. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права. *Очерки сравнительного права*. Москва, 1981. С. 38.
5. Дзугев И.К. Совершенствование практики применения уголовно-правовых норм о защите семьи и детства. Москва, 2009. С. 19.
6. Уголовный кодекс Франции, в ред. от 9 апреля 2020 г. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719>.
7. Никульченкова Е.В. Посягательства на личную неприкосновенность несовершеннолетних: криминологическая характеристика и противодействие : дис. ... канд. юрид. наук. Омск, 2008. С. 17.
8. Коршунова Е.А. Уголовно-правовой анализ преступлений против семьи и несовершеннолетних в зарубежных странах. *Инновационная наука: прошлое, настоящее, будущее* : сборник статей Международной научно-практической конференции. Уфа, 2016. Ч. 3. С. 79–80.
9. Кримінальний кодекс ФРН, у ред. від 1 березня 2020 р. URL: <http://www.gesetze-iminternet.de/stgb/>.
10. Пономарев П.Г., Ильяшенко А.Н. Уголовно-правовые средства защиты интересов семьи: зарубежный опыт. *Уголовное право*. 2002. № 4. С. 35.
11. Уголовный кодекс Испании, в ред. от 28 октября 2019 г. URL: http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.
12. УК Швейцарии. Пер. с нем., предисл. А.В. Серебренниковой. Москва, 2000.

Анотація

Данільченко І. Р. Кримінальна відповідальність за злочини проти інтересів сім'ї у країнах, що належать до романо-германської правової сім'ї. – Стаття.

Сім'я як соціальний інститут відіграє особливу роль у становленні та розвитку особистості кожної людини, а також суспільства загалом. Від благополуччя сім'ї, її міцності залежить соціальний прогрес суспільства, чисельність і якість населення. Саме в родині закладаються основні моральні, культурні цінності людини і норми поведінки. Сім'я, як будь-яке соціальне середовище, повинна перебувати в області державно-правового регулювання. Необхідність державної підтримки та захисту сім'ї визнається на загальносвітовому рівні, що свідчить про високий статус даного соціального інституту. Так, у частині 3 статті 16 Загальної декларації прав людини, ухваленої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, говориться про те, що «сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист із боку суспільства і держави».

В Україні регулювання й охорона сімейних відносин здійснюються також у рамках сімейного, цивільного, житлового, інших галузей права, які спрямовані на забезпечення її функціонування і надання стабільності. У свою чергу, безпосередня охорона інтересів сім'ї від найбільш суспільно небезпечних посягань, які можуть завдати їй істотної шкоди, забезпечується кримінальним законодавством, без якого захист інтересів даного інституту не може бути визнаний повноцінним.

Аналіз закордонного кримінального законодавства свідчить про наявність загальних підходів до охорони інтересів сім'ї та неповнолітніх і про національну специфіку законотворчого процесу та правозастосовної практики різних країн, які залежать від соціально-економічних, культурно-моральних, політико-правових та цілої низки інших чинників. Однак це не заважає зробити висновок про те, що норми Кримінального кодексу України в області охорони інтересів сім'ї та неповнолітніх загалом відповідають вимогам міжнародних стандартів і відображають загальний напрям сучасних правових тенденцій.

Ключові слова: злочин, насильство в сім'ї, законодавство, сім'я, сімейні відносини, кримінально-правова охорона сім'ї, сімейне життя.

Summary

Daniilchenko I. R. There is a critical view of malice against the interests of the family in the lands, which can be traced back to the Romano-Germanic legal family. – Article.

The family has a special role in the development of the specialty of skin people, as well as the suspension in general. As a result of the prosperity of the family, and of the social progress of the support, the number and quality of the population. It is in the homeland that the basic moral, moral, cultural values of people and norms of behavior are laid down. The family, as if it were socially enlightened, is guilty in the area of state and legal regulation. The need for a sovereign approach and for the visitor of the family to be recognized in the state of the art, to indicate the high status of this social institute. So, in part 3 of Article 16 Inaugural Declaration of the Rights of People, adopted by the UN General Assembly on the 10th day of 1948, it is said about those who are “the natural and the main source of the suspension and the right to seize from the side of the suspension and the state”.

In Ukraine, regulation and protection of family members also work within the framework of family, civil, livelihood and other law enforcement, which are focused on securing and maintaining stability. At his own devil, the best defense of the interests of all those who are suspiciously insecure encroachments, as it is possible for the memory of the nation, to become unaware of the criminal legislation, without any possibility of any kind of interest.

The analysis of foreign criminal law shows the existence of common approaches to the protection of the interests of families and minors and the national specifics of the legislative process and law enforcement practices of different countries, which depend on socio-economic, cultural, moral, political and other factors. However, it doesn't make a difference in the number of visas about those, according to the norms of the Ukrainian CC of Ukraine in the field of protecting the interests of the family, and those who are not altogether familiar with the general view of international standards and visualize the tendencies of the foreign right.

Key words: malice, violence in family, legislation, family, family of life, criminal and legal protection of family, family life.